

جزء انتشارات امیرکبیر منتشر ساخته است.

۱- تهاقت به معنی ضد و نقیض سخن گفتن و به تعبیر دیگر به معنی تناقض گویی است و غزالی در آثار خود مکرر آن را با تناقض به صورت عطف تفسیری همراه آورده است.

۲- مقاصد الفلاسفه، تصحیح سلیمان دنیا، چاپ مصر، ۱۹۶۱، ص ۳۱ و ۳۲.

۳- همان مأخذ، ص ۱۲۹.

۴- همان مأخذ، ص ۳۰۰.

۵- همان مأخذ، ص ۳۸۵.

۶- نخستین کسی که به این نکته توجه یافته است که کتاب مقاصد ترجمه مانندی است از دانشنامه علانی استاد محترم آقای سید احمد خراسانی استاد دانشگاه بوده اند.

۷- شهرمدان بن ابی الخیر، در مقدمه نزهت نامه علانی می نویسد علاءالدوله کاکویه به این سبب گفت اگر علوم اوائل به فارسی دری باشد، ممکن است مورد استفاده من واقع شود و از او خواست کتابی به فارسی دری برای او تألیف کند و این سبب دانشنامه را برای او بنگاشت. پس از آن اضافه می کند که آن امیر البته از آن کتاب هیچ در نیافت امروز نیز کمتر فارسی زبانی می تواند دانشنامه را بخواند و بخوبی دریابد مگر آنکه خود فلسفه بداند و تازه آنچه را خود می داند به زحمت از دانشنامه استنباط کند.

از چیزهایی که موجب دشواری دانشنامه شده، یکی هم اینست که شیخ در این کتاب بر آن بوده است که تا بتواند عبارات را به فارسی سره بنویسد و این نیز دشواری متن را دو چندان ساخته است شاید شهرمدان مذکور در تعریض به همین اثر این سبب است که می گوید: «... و طرفه تر آنست که چون کتابی به پارسی کنند گویند از بهر آن بدین عبارت نهادیم تا آن کس که تازی نداند بی بهره نماند. پس سخنهایی همی گویند دری ویژه مطلق که از تازی دشوارتر است و اگر سخنان متداول گویند دانستن آسان تر بود» (نمونه سخن پارسی، ص ۱- ۱۷۰).

۸- المنقذ من الضلال، تصحیح دکتر جمیل صلیبا و دکتر کامل عیاد، چاپ بنجم، مطبعة الجامعة السورية، ۱۳۷۶ هـ (۱۹۵۶ میلادی)، ص ۷۰- ۶۹.

۹- برای آگاهی از دیگر نویسندگانی که به مقاصد توجه داشته اند رجوع شود به مؤلفات الغزالی، تألیف عبدالرحمن بدوی، چاپ دوم، ۱۹۷۷، وکالة المطبوعات، کویت، ص ۵۶ و ۵۷.

(Pedro Hispano) ۲۰ مرتبه، و الکساندر دو هالس (Alexandre d'É) (Hales) ۱۱ مرتبه، و آلبرت کبیر (Albert le Grand) ۱۴۷ مرتبه، و سن تماس آکوینی (St. Thomas) ۳۱ مرتبه، و راجریکنز (Roger Bacon) ۴۰ مرتبه و دیگران به کرات از آن نام برده اند و بدان استشهاد جسته اند.

گذشته از لاتینی به زبان عبری و اسپانیایی نیز ترجمه شده و مخصوصاً شروع متعددی نیز به زبان عبری بر آن نوشته اند.

* * *

مقاصد ابتدا به سال ۱۳۳۱ در مصر به چاپ رسید (طبع محی الدین الصبری الکردی). سپس سلیمان دنیا استاد مساعد فلسفه در دانشکده اصول دین آن را تصحیح کرده و در سال ۱۹۶۱ در دارالمعارف مصر به چاپ رسانده است.

متأسفانه مصحح برخلاف سیره متداول، نسخه بدلها را هم بین دو خط در متن گنجانده است و این تا حدی ذهن را پریشان و وقت را ضایع می کند و بیوسته عبارت با درج نسخه بدل قطع می شود.

گذشته از این، نسخه هایی که مورد اعتماد مصحح بوده خالی از غلط نبوده است و این غلطها همچنان به حال خود باقی است و برخی از آنها چنان است که موجب گمراهی و سرگردانی و انحراف خواننده می شود و جای آن دارد که کتابی بدین مرتبت و منزلت از نو به طبعی منقح آراسته شود. نگارنده تا آنجا که توانسته ام غلطها را یا از روی قیاس یا با توجه به آثار فلسفی این سینا خاصه دانشنامه علانی به اصلاح آورده ام.

در سال ۱۳۳۸ شمسی هجری مرحوم دکتر محمد خزانلی مقاصد را به فارسی برگردانده و آن را به نام خود آموز حکمت مشا

مقاله

به مناسبت پایان یافتن کار لغت نامه دهخدا

چهل سال رنج و سختکوشی

لغت نامه دهخدا عنوان کتابی است که چاپ آن از ۱۳۲۵ خورشیدی در چاپخانه مجلس آغاز شد و پس از سی و چهار سال در دیماه امسال (۱۳۵۹) به پایان رسید. بی هیچ تردید این کتاب بزرگترین و کامل ترین فرهنگ نامه فارسی است که تا کنون تألیف شده است. لغت نامه در بیست و شش هزار و پانصد و هفتاد و پنج صفحه بقطع رَحلی (نیم و رقی) سه ستونی با حروف ۱۲ به چاپ رسیده است. این کتاب حاوی دویست هزار واژه اصلی و تقریباً ششصد هزار ترکیب و نزدیک هشتاد هزار اعلام شخصی و اعلام جغرافیایی و چهارصد تا پانصد هزار شاهد منظوم و منثور برای معنی واژه ها و ترکیب هاست.

واژه ها: واژه های اصلی که در این کتاب گرد آمده کلماتی

عشق و علاقه و همت کتابی شده است. گره گشا و راهنمای همگان و نمونه کار اصولی و بنیادی برای محققان. روشی که مرحوم دهخدا در تهیه مواد لغت نامه پیش گرفت و در طول مدت تألیف و چاپ این اثر همان روش به وسیله مؤلفان اعمال شده است، مانند اثر مرحوم دهخدا کم مانند است. دهخدا لغت و معنی و ترکیب و استعاره و کنایه و اصطلاح و مترادف و مثل و شاهد شعری و نثری را از کتابهای لغت پیشینیان نگرفته است (چنانکه لغت نویسان پیش از او کرده اند) راهی که رفته و روشی که برگزیده از راه و روش دیگران بکلی ممتاز است، او این مواد و مصالح و این ابزارهای نطق و آوندهای معانی و وسایل مبادلات فکری را از لابلای سطور کتابها و ابیات دیوانها و مثنویها و قطعه‌ها بیرون کشیده است و با آنچه دیگران فراهم دیده بودند یاز و همبر ساخته و لغت نامه‌ای بدین عظمت پرداخته است که پس از اسلام در فارسی به قول مرحوم قزوینی بی مانند است. درست است که قطران شاعر و اسدی طوسی نیز هر یک در تألیف کتاب لغت خود به همین ترتیب عمل کرده اند اما یک نگاه اجمالی و یک توجه ظاهری و مختصر آشنایی به کیفیت کار نشان خواهد داد که تفاوت این آثار چه مایه و تا کجاست.

مزیتی که لغت نامه (علاوه بر جامع بودن) بردیگر فرهنگها دارد این است که چون در تحول نظم و نثر فارسی معنی واژه (اسم باشد یا صفت) تغییر یافته است سیر این تحول تاریخی با ذکر شاهدها در لغت نامه دیده می شود.

ترکیبات: ترکیبات هر واژه ممکن است از واژه های فارسی و یا از فارسی و عربی و غیر عربی پدید آمده باشد. این ترکیبات نیز از چنان تحول و تغییر معنی برکنار نمانده است. بدین جهت ترکیبات هر معنی به تناسب معنی اصلی ذیل آن معنی ها قرار گرفته است.

اصطلاحات علمی: فلسفه، کلام، علوم طبیعی، ریاضی، نجوم و غیره نیز تا آنجا که ممکن بوده از کتابهای علمی استخراج شده و در این فرهنگ گرد آمده است.

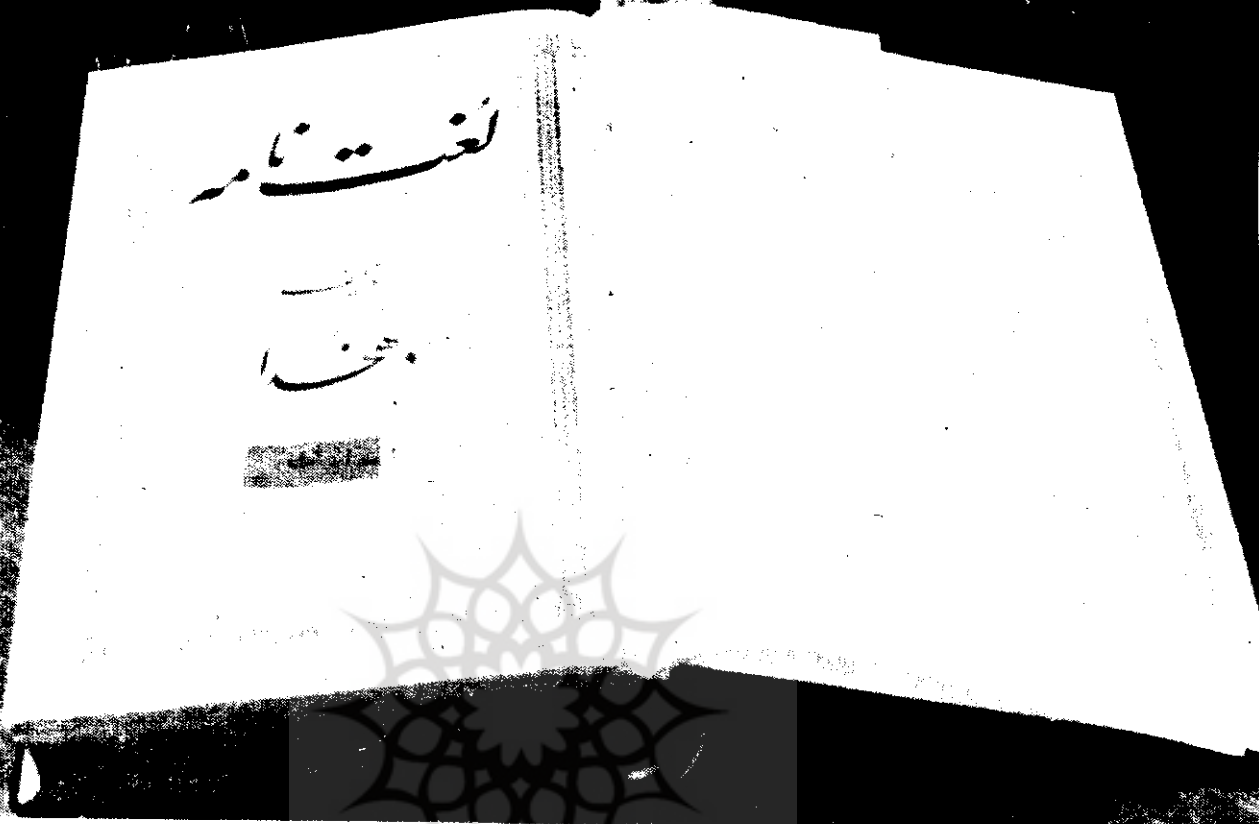
در اعلام جغرافیایی نیز نسبتاً استقصای کافی شده است. بدین ترتیب مراجعه کننده بدین کتاب خواه برای اطلاع از معنی واژه ها و خواه برای دانستن تحول آن در طول تاریخ و نیز کسانی که بخواهند ترجمه احوال دانشمندان، شاعران، نویسندگان، عرفا و متصوفه و دیگر شخصیتها را بخوانند با مراجعه و مطالعه لغت نامه بهره مند خواهند شد.

چگونگی تألیف: بنیانگذار این اثر عظیم مرحوم علی اکبر دهخداست. این مرد دانش دوست سخت کوش، در مدتی که از

است که ریشه آن فارسی است و یا از زبانهای دیگر (بیشتر زبان عربی و کمتر زبانهای ترکی و اروپایی) وارد زبان فارسی شده و تلفظ و معنی و یا لااقل تلفظ آن تغییر یافته و اصل و منشاء خود را از دست داده و بدین ترتیب جزء خانواده واژه های فارسی قرار گرفته است. این دسته از کلمات واژه هایی است که در این کتاب برای پشتوانه به کار بردن آن بیتی و یا فقره ای می بینیم که در اصطلاح فرهنگ نویسان شاهد نامیده می شود. گذشته از این دسته واژه ها، چون نویسندگان و شاعران فارسی زبان در طول مدت بیشتر از ده قرن خواه بخاطر تفنن و خواه بخاطر گسترش زبان از مفردات واژه های عربی استفاده کرده اند، کوشش شده است که لغت نامه مفردات واژه های عربی را نیز که بکلی مهجور و یا نادر استعمال بنظر نمی رسد، تا آنجا که مقدور است در برداشته باشد تا مراجعه کنندگان این کتاب نیازی به دیگر فرهنگها احساس نکنند.

مواد و مصالح این اثر عظیم یعنی لغات و ترکیبات و شواهد شعری و نثری آن از خلال کتابهای نظم و نثر فارسی با مطالعه و دقت و صرف وقت بیرون کشیده شده است و با حوصله و دقت نظم و ترتیب گرفته و با هشیاری و تأمل حالت تألیف یافته و با

چهل سال کمتر نبوده است، دیوانهای شعر و متنهای ادبی را خوانده و واژه‌هایی از این کتاب را علامت‌گذاری کرد و به وسیله کاتبان بر روی کاغذهای کوچک (یادداشت) منتقل کرد و یا خود زحمت نقل آن‌را بهمه گرفت و پس از آنکه کمیت قابل توجهی مواد فراهم گردید به تنظیم آن پرداخت.

چاپ لغت‌نامه: در آغاز وزارت فرهنگ در صدد چاپ لغت‌نامه برآمد و چند تن از دبیران و استادان فاضل را مأمور ساخت تا در خانه دهخدا آن مرحوم را یاری دهند. سرانجام یک مجلد در ۴۸۶ صفحه حاوی کلمات آقا ابوریحان به چاپ رسید ولی چاپ بقیه به علی که در تکمله مقدمه لغت‌نامه آمده است متوقف ماند. سپس مجلس شورای ملی طرح پیشنهادی جمعی از نمایندگان را تصویب کرد و هزینه چاپ لغت‌نامه را پذیرفت و از این تاریخ عده‌ای از استادان و گروهی از فضلا به مرحوم دهخدا پیوستند و در یادداشت برداری، ترجمه، تدوین و تألیف مطالب با آن مرحوم همکاری کردند. روش کار چنان بود که یادداشتهای فراهم شده به وسیله هر مؤلف بررسی و با مأخذ اصلی تطبیق و مطالب آن فراهم می‌گردید، سپس بر مرحوم دهخدا خوانده و

دست در دست
 آثار و کتب
 که تمام فیس آن را داده‌اند و این کتاب را
 در دست اولی که در دست اولی که در دست اولی
 به مجلس است (همه آنها را این کتاب
 برسانند و لوازمی که بر آن غلط باشد و بی
 جاست تصحیح نمائند تا در دست اولی که در دست
 ده ماه ۱۳۰۵
 ۱۳۰۵
 این کتاب در دست اولی که در دست اولی که در دست اولی

چنانکه دیدیم تألیف و چاپ لغت نامه در حدود چهل سال طول کشید، مسلم است که در این مدت پیشرفتهایی در همه فنون حتی در فن فرهنگ نویسی پدید آمده و نیز با همه کوششی که مؤلفان و متبعمان به کار برده اند نقائصی در این اثر دیده می شود که قسمتی از آن معلول در دست نبودن منابعی است که در طول این چهل سال به تدریج یافت شده و به چاپ رسیده است.

برای رفع این نقیصه مؤسسه لغت نامه تألیف فرهنگی بزرگ را در هشت و یا ده مجلد آغاز کرده است که اساس آن لغت نامه و مکمل آن کتابهای منظوم و منثور فارسی تا آغاز سده فعلی است. و نیز به موازات آن از همین فرهنگ، فرهنگی کوچک (بدون شاهد) استخراج خواهد شد که جوابگوی فوری مراجعه کنندگان است.

مؤسسه لغت نامه دهخدا

به چاپخانه فرستاده می شد. این سنت تا آخرین روز زندگانی مرحوم دهخدا ادامه داشت. در سالی که مرحوم دهخدا دیده از جهان فرو بست از مطالب لغت نامه چهار هزار و دوست و شصت و نه صفحه بدین ترتیب به چاپ رسیده بود. پس از مرگ آن مرحوم باقی مطالب لغت نامه که عبارت از همان یادداشتها (در حدود یک میلیون) بود بدان صورت تألیف و چاپ گردید. از روزی که مرحوم دهخدا تهیه مواد فرهنگ خود را آغاز کرد تا امروز بیش از شصت سال می گذرد، در این مدت بیش از یکصد تن از استادان، دانشمندان و دانشجویان هر يك به حسب توانایی خود، در به ثمر رساندن این اثر و کامل ساختن بنائی که دهخدا پایه آن را گذارده و تا حدی بالا برده بود کوشیدند تا آنکه در دی ماه امسال با لطف پروردگار چاپ این کتاب بزرگ پایان یافت.

به مناسبت هزاره ابن سینا

تدریس کتاب شفا

بخشی از تقریرات استاد شهید مرتضی مطهری

مقدمه

عده ای از علاقمندان تدریس متن شفای ابوعلی سینا را آغاز کرد. جلسات این درسها که تا سال ۱۳۵۵ ادامه داشت، و در این سال گرفتاری بیشتر آن مرحوم آن را ناتمام گذاشت، در یکی از حجره های مدرسه مروی تهران، دو روز در هفته، عصرهای دوشنبه و چهارشنبه برگزار می شد. ترکیب شرکت کنندگان در این جلسات بسیار دیدنی بود: تنی چند از طلاب علوم دینی، چند نفر از دانشجویان رشته فلسفه دانشکده های الهیات و ادبیات و چند نفر علاقمند به مباحث فلسفی. در واقع این مجالس الگویی بود برای ایجاد الفت میان روحانی و دانشگاهی. هر جلسه درس بین سه ربع تا یک ساعت (و گاه بیشتر) طول می کشید. شیوه آن مرحوم در تدریس این بود که تا حد ممکن به متن نوشته ابن سینا پابند بماند و با همه تعلق خاطری که به فلسفه متعالیه صدرالدین شیرازی داشت، هیچ گاه اندیشه های صدرایی را با فلسفه سینایی نمی آمیخت. با این حال، هر جا که لازم می بود سخن ابن سینا را با اشاره ای به تحولات بعدی بحث تکمیل می کرد. ورود در دقائق مطلب، توضیحات لغوی، وضوح بیان و تفصیل و ایجاز بمورد، این درسها را حتی برای کسانی که احاطه چندانی بر مباحث فلسفی نداشتند، قابل استفاده و جذاب می کرد. چنانکه مرسوم حوزه های علوم دینی است، دانشجویان آزاد بودند که ضمن درس ایرادات خود را بگویند و مرحوم مطهری با دقت و حوصله تمام ایراد آنها را می شنید و با فروتنی - که از خصوصیات بارز اخلاقی او بود - پاسخ می گفت. به مرور زمان میان آن مرحوم و کسانی که مرتباً در این جلسات شرکت می کردند علاقه و پیوندی معنوی ایجاد شده

مراسم بزرگداشت هزاره ابن سینا در روزهایی برگزار می شود که جمهوری اسلامی ما سویمین سال حیات خود را آغاز می کند. انقلاب اسلامی ایران، نوید بخش تجدید حیات و عظمت فرهنگی است که در دامان خود ابن سیناها پرورده است و بدین لحاظ، توجه به شخصیت و اندیشه های این متفکر بزرگ برای ما معنی و ارج دیگری دارد. اگر در بسیاری از کشورهای اسلامی و غیر اسلامی ابن سینا را به چشم متفکری می نگرند که به تاریخ علم و فلسفه تعلق دارد، برای ما او شخصیتی زنده است و آن سنت فلسفی که او بدان تعلق دارد در این سرزمین سینه به سینه و نسل به نسل منتقل شده و شعله پر فروغ آن هرگز نمرده است.

یکی از نشانه های این زندگی، تدریس آثار ابن سینا در حوزه های علوم دینی است، و مرحوم استاد شهید مرتضی مطهری از جمله کسانی بود که می کوشید این فیض را عام تر کند و تدریس متون فلسفه اسلامی را به بیرون از حوزه های دینی نیز بکشاند. آن مرحوم با همه اشتغالات و گرفتاریها در سال ۱۳۵۲، به پیشنهاد